

วิธีเขียนแผนภาพการแตก 18 นิกาย

部派分派図の表記方法

SASAKI shizuka

วิธีเขียนแผนภาพการแตก 18 นิกาย

ชาซากิ ชิชุกะ

บทคัดย่อ

บทความนี้จะตรวจสอบเนื้อหาเกี่ยวกับการแตกนิกายในคัมภีร์ **ทีปวังสะ** และทำให้เกิดความกระจ่างชัดว่าในคัมภีร์ทีปวังสะ ไม่มีแนวคิดการแตกนิกายตามแผนภาพอย่างที่ใช้กันมาทั่วโลก ซึ่งการสร้างแผนภาพการแตกนิกายอย่างง่าย ๆ ของนักวิชาการในยุคแรก ๆ ซึ่งไม่ตรงจริง ทำให้เกิดความเข้าใจผิดทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจนกระทั่งปัจจุบัน จึงขอเสนอวิธีเขียนแผนภาพการแตก 18 นิกาย ตามนัยของคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ที่ถูกต้อง

คำสำคัญ: ทีปวังสะ, การแตกนิกาย, การแตกนิกายย่อย, แผนภาพการแตกนิกาย, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

部派分派図の表記方法*

SASAKI shizuka**

Abstract

この小論文は Dīpavaṃsa の分派記事を集中的に調査し、そこには従来考えられていたような根本分裂の概念が存在しないことを明らかにした。初期の研究者たちの安易な図表化のせいで、仏教史の大枠は誤った先入観を以て捉えられていたのである。この点を指摘するため「部派分派図の表記方法」を発表する。

キーワード：Dīpavaṃsa, 根本分裂, 部派分裂, 部派分派図, 仏教史

* ตีพิมพ์ใน *Journal of Indian and Buddhist Studies* 印度学仏教学研究 93 : 126-134(L) แปลและเรียบเรียงโดย เมธี พัทธกษิระธรรม

** ศาสตราจารย์ Sasaki Shizuka (佐々木閑) มหาวิทยาลัยฮานาโตะโนะ (花園大学) เกียวโต ประเทศญี่ปุ่น

1. บทนำ

ข้อมูลของลำดับการแตกนิกายจำนวน 18 นิกาย¹ในพระพุทธศาสนามีบันทึกในคัมภีร์ต่าง ๆ และยังมีงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้อีกนับไม่ถ้วนที่น่าสนใจในงานประชุมวิชาการ งานวิจัยเหล่านี้แสดงแผนภาพของการแตกนิกายทั้ง 18 นิกาย ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยเล่มไหนก็ตาม แผนภาพดังกล่าวนี้ มีวิธีการเขียนแผนภาพที่มีรูปแบบเดียวกัน หากกล่าวถึงการแตกนิกาย แผนภาพดังกล่าวนี้ก็จะผุดขึ้นมาในความทรงจำโดยปราศจากข้อกังขาใด ๆ และกลายเป็นข้อมูลที่นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

¹ จำนวนนิกายที่แตกออกมา บ้างก็ว่าเป็น 18 นิกาย บ้างก็ว่า 20 นิกาย หรือมากกว่า 20 นิกายก็มี โดยทั่วไปนักวิชาการด้านพุทธศาสตร์จะใช้คัมภีร์ที่ปวงสะของลังกา และคัมภีร์สมยเภทุโปรจนจักรของนิกายสรวาสติวาทเป็นหลักในการอ้างอิงเพื่อสอบทานกัน ซึ่งหากอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นตัวเลขที่เป็นจำนวนนิกาย จะกล่าวได้ดังนี้

1) เลข 18 มาจากคัมภีร์ที่ปวงสะ

2) เลข 20 มาจากคัมภีร์สมยเภทุโปรจนจักร แปลโดย พระเสวียนจั้ง (玄奘) 異部宗輪論 (Yi bu zong lun lun) T49: 15a-17a (no.2031)

3) เลข 18 หรือ 19 มาจากคัมภีร์สมยเภทุโปรจนจักร แปลโดย พระปรมาภะ 部執異論 (Bu zhi yi lun) T49: 20a⁴-22c²² (no.2033)

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้าที่แล้ว)

4) เลข 21 มาจากคัมภีร์สมยเภทโจปนัจจกร ไม่สามารถระบุผู้แปลได้

十八部論 (Shiba bu lun) T49: 17b¹⁵-19c²⁸ (no.2032)

5) เลข 20 มาจากคัมภีร์สมยเภทโจปนัจจกร พากย์ทิเบต

จากข้อมูลข้างต้น มีข้อน่าสังเกตคือ ตัวเลขของจำนวนนิกายในคัมภีร์สมยเภทโจปนัจจกรมีความแตกต่างกัน แม้จะกล่าวว่ามี 20 นิกายจากคัมภีร์สมยเภทโจปนัจจกรในบางสำนวนก็ตาม แต่หากพิจารณาจากชื่อ จะพบว่าชื่อคัมภีร์ข้อ 4) 十八部論 (Shiba bu lun) แปลว่า คัมภีร์เกี่ยวกับ 18 นิกาย หรือ เมื่อสอบทานกับคัมภีร์ข้อ 3) 部執異論 (Bu zhi yi lun) ที่แปลโดยพระปรมาจารย์อย่างละเอียด พบว่า แม้ท่านใส่ชื่อนิกายทั้งหมดของสายมหาสาณิกะนับได้จำนวน 8 ชื่อก็ตาม แต่ก็บันทึกสรุปจำนวนตัวเลขไว้เพียงแค่ 7 เท่านั้น ดังนั้น เมื่อนำจำนวนนิกายทั้งหมดของสายเถรวาท 11 นิกาย และสายมหาสาณิกะจำนวน 7 นิกาย มารวมกันจะได้เท่ากับ 18 นิกาย คล้ายกับจะเห็นพ้องต้องกันระหว่างหลักฐานทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเหนือ-ใต้ในตัวเลข 18 กับจำนวนนิกายในการแตกนิกาย

แต่อย่างไรก็ตาม ตัวเลข 18 นี้ ก็ยังเป็นข้อที่น่าสงสัยว่า มีการแบ่งนิกายเป็น 18 นิกายมาแต่เดิม หรือว่า เป็นเพียงตัวเลขทางความเชื่อแบบหนึ่ง ซึ่งคงจะต้องรอคำตอบจากผลงานวิจัยของนักวิชาการพุทธศาสตร์ที่สนใจในเรื่องราวของการแตกนิกายต่อไปในอนาคต

อนึ่ง มีนักวิชาการรวบรวมชื่อของนิกายต่าง ๆ ในอินเดียสมัยโบราณจากหลักฐานทางคัมภีร์พุทธ และศิลาจารึก ได้จำนวนทั้งสิ้น 34 ชื่อ (ผู้แปล)

เข้าใจกันเช่นนั้นมาโดยตลอด² ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนมีความตั้งใจที่จะทำการตรวจสอบในเรื่อง แผนภาพของการแตกนิกายจำนวน 18 นิกาย ที่กลายเป็นแผนภาพที่เข้าใจผิดกันเป็นปกติ โดยใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงของนักวิชาการกันอย่างกว้างขวาง

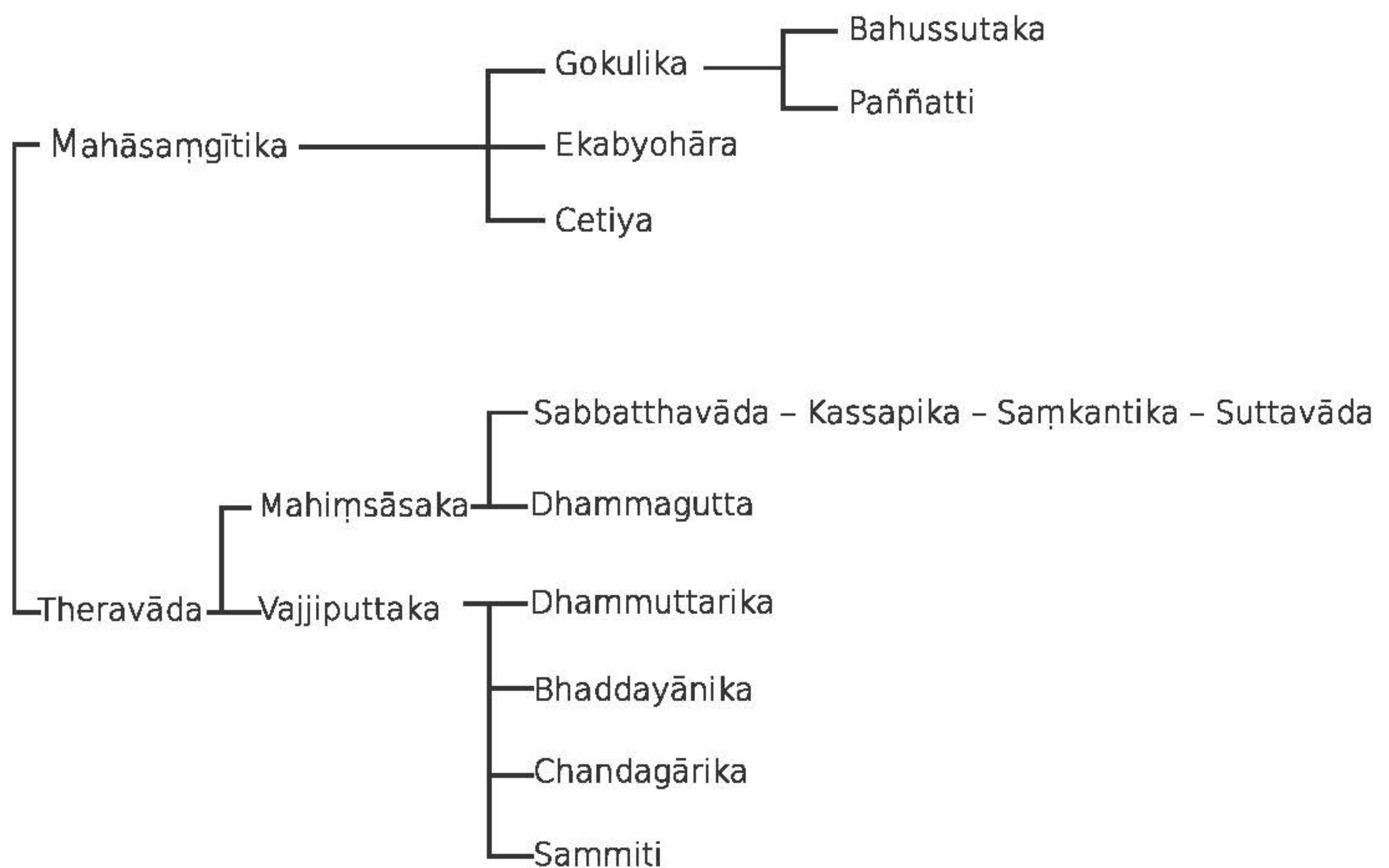
เนื่องด้วยข้อจำกัดของจำนวนหน้ากระดาษที่จะตีพิมพ์ จึงเลือก **คัมภีร์ทีปวงศ์** เป็นเอกสารค้นคว้าที่จะนำมาตรวจสอบเป็นหลัก เพราะเป็นคัมภีร์ที่มีการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการแตกนิกาย และทำให้เกิดประเด็นปัญหาในการแสดงแผนภาพการแตกนิกายจำนวน 18 นิกาย ในบทสุดท้าย ตั้งใจจะนำ **คัมภีร์สมยเภทโตปรจนจักร** มาพิจารณาประกอบโดยไม่ลงรายละเอียดมาก ส่วนการค้นคว้าวิจัยเปรียบเทียบเชิงลึกนั้นคงเป็นหัวข้อในการนำเสนอบทความในครั้งต่อไป

² ดูรายละเอียดที่ Kimura and Hikata (1921: 1-51); Walleser (1927); Bureau (1955: 15-30) แผนภาพที่เห็นนี้ไม่ทราบอย่างแน่ชัดว่าใครเป็นผู้คิดค้น แต่อย่างไรก็ตาม ในปี 1921 Kimura and Hikata เป็นผู้นำเสนอ หลังจากนั้น Bureau ได้นำเสนอแผนภาพที่มีรูปแบบแตกต่างออกไป แต่แผนภาพทั้งสอง มีความคล้ายกันอย่างมาก อีกทั้งยังมีจุดผิดพลาดที่เหมือนกัน ก็ไม่ทราบแน่ชัดว่า Bureau พิจารณาแผนภาพของ Kimura and Hikata ประกอบหรือไม่ หรือว่า ต่างคนต่างแยกกันนำเสนอผลงานทางวิชาการโดยไม่ได้อิงอาศัยกัน แต่นำเสนอแผนภาพที่คล้ายกันหรือไม่ ข้อสงสัยเหล่านี้กลายเป็นคำถามที่ไม่สามารถหาคำตอบที่แน่ชัดได้

ในปัจจุบันมีผลงานวิจัยที่อ้างถึง Kimura and Hikata และ Bureau อยู่พอสมควร ได้แก่ Lamotte (1958 : 571-606, ดูเทียบฉบับแปลภาษาอังกฤษคือ Lamotte 1988: 517-548) Tsukamoto (1980: 414-436); Hirakawa (1974: 150-159); Shizutani (1978) เป็นต้น

2. คัมภีร์ที่ปวงสะ และวิธีเขียนแผนภาพการแตกนิกาย

งานวิจัยที่ผ่านมาโดยมาก มีวิธีเขียนแผนภาพตามความเข้าใจจากข้อมูลในคัมภีร์ที่ปวงสะ ดังนี้³

แผนภาพที่ 1

³ เท่าที่ทราบแผนภาพของ Kimura and Hikata น่าจะเป็นเอกสารอ้างอิงที่เก่าที่สุด ดู Kimura and Hikata (1921)

จากแผนภาพข้างต้น เราลองมาพิจารณาการแตกนิกายทั้ง 18 นิกาย ตามความเข้าใจอย่างที่เราเห็นในแผนภาพที่ 1 ดังนี้

จากเดิมพระพุทธศาสนามีเพียงหนึ่งเดียว ในเวลาต่อมา ได้แตกออกเป็น เถรวาท และ มหาสังคัตติกะ (ในช่วงสังคายนาครั้งที่ 2 ตามข้อมูลในคัมภีร์ทีปวังสะ) คณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม เรียกเหตุการณ์นี้ว่า "การแตกนิกายครั้งดั้งเดิม (根本分裂)" ในเวลาต่อมาภายในฝ่ายมหาสังคัตติกะเริ่มแตกออกเป็น 3 นิกาย ได้แก่ โคกุลิกะ เอกัฟโยหาระ เจติยะ นอกจากนั้น ภายในโคกุลิกะ ได้แตกออกไปเป็น 2 นิกาย ได้แก่ พุทธสุตตะกะ ปญญัตติ ดังนั้นในที่สุด มหาสังคัตติกะ ได้แตกออกเป็น 4 นิกาย ได้แก่ เอกัฟโยหาระ เจติยะ พุทธสุตตะกะ และปญญัตติ

ส่วนฝ่ายเถรวาทเริ่มแตกออกมาเป็น 2 นิกาย ได้แก่ มหิงสาสะกะ และวัชชีปุตตะกะ ฝ่ายมหิงสาสะกะได้แตกออกไปอีก แบ่งออกเป็นสัพพัตถวาท และธรรมคุตตะะ หลังจากนั้น สัพพัตถวาทก็แตกและแยกออกไปเป็นกัสสปิกะ หลังจากนั้น กัสสปิกะก็แตกและแยกออกไปเป็นสังกันติกะ หลังจากนั้นสังกันติกะก็แตกและแยกออกไปเป็นสุตตวาท ฝ่ายวัชชีปุตตะกะแตกออกเป็น 4 นิกาย ได้แก่ ธรรมมุตตริกะ ภัททยานิกะ จันทคาริกะ และสัมมิตี ในที่สุดฝ่ายเถรวาทเหลือเพียงแค่ 6 นิกาย ได้แก่ สุตตวาท ธรรมคุตตะะ ธรรมมุตตริกะ ภัททยานิกะ จันทคาริกะ และสัมมิตี เมื่อรวมทั้งหมด ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหาสังคัตติกะ สุดท้ายแล้วพระพุทธศาสนาจึงเหลือ 10 นิกาย⁴

⁴ คัมภีร์ทีปวังสะได้กล่าวถึงรายละเอียดการแตกนิกายจนกลายเป็น 18 นิกาย หลังจากนั้น มีการเพิ่มข้อมูลเข้าไปอีก 1 คาถา (Dīp: 38, v.54) มีเนื้อหา

จากข้างต้น เป็นการเขียนบรรยายตามแผนภาพที่ 1 ตรงใดที่เรา
มองแผนภาพและเขียนบรรยายตามที่เราเห็นในแผนภาพที่ 1 คงไม่มี
คำกล่าวแย้งใดในการสรุปผลของการเขียนบรรยายแผนภาพข้างต้น
แต่การสรุปแบบนี้ไม่ถูกต้อง เพราะว่า คัมภีร์ทีปวังสะ บันทึกว่ามี 18
นิกายในพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีบันทึกว่ามี 10 นิกาย

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้าที่แล้ว)

กล่าวเกี่ยวกับการแตกนิกายออกไปอีก 6 นิกาย คือ นิกาย เหมวัตติกะ(He-
mavatika), ราชคิริกะ (Rājagirika), สิทธัตถะ (Siddhattha), ปุพพะเสลิ-
กะ (Pubbaselika), อปรเสลิกะ (Aparaselika), อปรราชคิริกะ (Apara-
rājagirika)

[ความเห็นเพิ่มเติมของผู้แปล]

ในคัมภีร์ทีปวังสะสำนวนแปลภาษาไทย โดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ซึ่งแปล
จากต้นฉบับภาษาอังกฤษของ Oldenberg แปลคำถานี้ว่า

"54. นิกายที่เกิดขึ้นต่อมาก็คือ เหมวัตติกะ ราชคิริกะ สิทธัตถะ ปุพพะ-
เสลิกะ และอปรเสลิกะ"

ซึ่งควรปรับคำที่ขีดเส้นใต้เป็น เหมวัตติกะ และเพิ่มนิกายที่หกคือ นิกายอปร-
ราชคิริกะ เข้าไปตามต้นฉบับภาษาบาลีและสำนวนแปลของ Oldenberg

ดังนั้น คัมภีร์ทีปวังสะที่แปลภาษาไทยโดย ฉัตรสุมาลย์ ในคำถา
นี้ มีความคลาดเคลื่อนจากสำนวนแปลภาษาอังกฤษของ Oldenberg ที่ผู้
แปลคือ ฉัตรสุมาลย์ ใช้เป็นต้นฉบับในการแปล]

ในคาถาที่ 51 และ 52 ของปริจเฉทที่ 5 มีบันทึกเกี่ยวกับการแตกนิกายทั้ง 18 นิกาย ซึ่งกล่าวเกี่ยวกับเหตุการณ์สังคายนาครั้งที่ 2 โดยมีข้อความที่น่าสนใจอยู่ ดังนี้⁵

[เครื่องหมาย [] ใช้ในกรณีเสริมความ ไม่มีคำนี้ในต้นฉบับภาษาบาลี : ผู้แปล]

มีวาทะที่แตกแยกออกไป 17 [วาทะ] และ [วาทะ] ที่ไม่แตกแยก 1 [วาทะ] เขาทั้งหลายรวมกับวาทะที่ไม่แตกแยก 1 [วาทะ] ทั้งหมด [รวม] เป็น 18 [วาทะ]⁶ /51/

[วาทะที่ไม่แตกแยก คือ] ผู้ประเสริฐสุดในเถรวาททั้งหลาย ประดุจต้นไม้ใหญ่คือ ต้นนิโครธ ไม่บกพร่องไม่ต่อเติม เป็นคำสอนแห่งพระชินะโดยแท้

ส่วนวาทะที่เหลือซึ่งเกิดขึ้น เป็นประดุจหนาม⁷ [ที่งอกขึ้นมา] บนต้นไม้ [ใหญ่คือ ต้นนิโครธ] /52/

5 Dīp: 37

6 ดูภาคผนวก ก (ผู้แปล)

7 อภิชัยใช้คำว่า กาฬาก ซึ่งอ้างมาจากคำแปลของเสถียร โพธิ์นันทะ เนื่องจากต้นฉบับบาลีใช้คำว่า santakā สนตกา แต่ในขณะที่คำแปลของ Oldenberg ใช้คำว่า kaṇṭakā กณฏกา ดูรายละเอียดที่ บรรเจิด ขวลิตเรื่องฤทธิ์ (2558: 76, เชิงอรรถที่ 30) ในกรณีนี้เป็นประเด็นคำถามที่น่าสนใจว่า เราควรเลือกใช้คำศัพท์ใดที่คาดว่าจะเป็นคำดั้งเดิม ระหว่างคำว่า santakā สนตกา

sattarasa bhinnavādā eko vādo abhinnako,
 sabbev' atthārasa honti 'bhinnavādena⁸ te saha. /51/
 nigrodho va mahārukkho theravādānaṃ uttamo
 anūnam anadhika c'eva kevalaṃ jinasāsaṇaṃ,
 kaṇṭakā⁹ viya rukkhamaṃhi nibbattā vādasesakā. /52/

จากข้างต้น เมื่อรวมเถรวาท (ซึ่งเป็นนิกายที่ผู้รจนาคัมภีร์ที่ปวงสะ
 สังเกต) เข้าไปด้วย จะมีนิกายทั้งสิ้น 18 นิกาย ในนิกายเหล่านี้ มีเพียง
 เถรวาทที่ยืนยันว่า รักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยแท้

(เชิงอรรถ ต่อจากหน้าที่แล้ว)

และ kaṇṭakā กณฏกา แม้ผู้แปลจะไม่สามารถให้คำตอบ และหาหลักฐาน
 ที่ชัดเจนมาสนับสนุนได้ แต่ผู้แปลสันนิษฐานว่า คำว่า kaṇṭakā กณฏกา
 ของภาษาสิงหล เป็นคำดั้งเดิม เนื่องจากเราพอจะเห็นร่องรอยในการอ่าน
 อักษรที่คาดว่าเกิดจากความเข้าใจผิด โดยมองเห็นอักษร ka ก เป็นอักษร
 sa ส เมื่อพิจารณาอักษรโบราณต่าง ๆ ที่ใช้จารจารึกพระไตรปิฎกและคัมภีร์
 พุทธเถรวาทแถบภูมิภาคนี้ก็มี อักษรขอม อักษรพม่า อักษรธรรม อักษรสิงหล
 ซึ่งในบรรดาอักษรเหล่านี้ อักษร ka ก และ sa ส ของสิงหล มีความคล้ายคลึง
 กันมากที่สุด ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า คำว่า kaṇṭakā กณฏกา เป็น
 คำดั้งเดิม และเพี้ยนมาเป็น คำว่า santakā สนตกา (ผู้แปล)

⁸ ต้นฉบับบาลีของ อภิขัย ใช้คำว่า "ภินฺนวาทน เต สห" เป็นเหตุให้คำแปล
 แตกต่างออกไปจากสำนวนของ Oldenberg ดูรายละเอียดที่ อภิขัย
 โพรธิประสิทธิ์ศาสตร์ (2551: 23) และภาคผนวก ก ในบทความนี้ประกอบ
 (ผู้แปล)

⁹ ดูเชิงอรรถที่ 7

ตราบใดที่พิจารณาแผนภาพข้างต้นตามที่เห็นข้อมูลในแผนภาพ
สุดท้ายแล้ว จะเหลือนิกายเพียงแค่ 10 นิกายเท่านั้น แต่การที่กล่าวแบบนี้
นี้อาจมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นคือ มีนิกายที่ล่มสลายไปกลางคัน หากนับนิกาย
เหล่านี้ด้วยก็รวมเป็น 18 นิกาย และท้ายที่สุดแล้วก็หลงเหลือเพียง 10
นิกาย ซึ่งเป็นเหตุผลที่ไม่ได้มีความย้อนแย้งในตัวเอง แต่การตีความเช่น
นี้ไม่สมเหตุผล เนื่องจาก หากพิจารณาตามแผนภาพข้างต้น อาจเกิดการ
ตั้งคำถามว่า เถรวาทที่เป็นแกนหลัก ในที่นี้หมายถึง นิกายที่มีผู้รจน
คัมภีร์ที่ปวงสะได้ล่มสลายไปแล้วหรือไม่ ยิ่งไปกว่านั้น หลังจากคัมภีร์
ที่ปวงสะได้กำเนิดขึ้น นิกายสหพัทธวาทที่กำลังแผ่ขยายไปอย่างกว้าง
ขวางครอบคลุมไปทั่วทุกพื้นที่ของอินเดีย นิกายนี้ก็ล่มสลายไปด้วยเช่น
กันหรือไม่ และนิกายสหพัทธวาทเป็นเพียงภาพในอดีตที่ทำให้นิกายรุ่น
หลังอย่างนิกายสุตตวาททำได้แค่เพียงหวนระลึกถึงเท่านั้นหรือไม่¹⁰

ประเด็นที่เป็นคำถามข้างต้นนี้ เมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นได้ชัดว่า
ไม่ถูกต้อง

¹⁰ ประเด็นนี้ ผู้แปลสันนิษฐานว่า ผู้เขียนต้องการบ่งบอกว่าในขณะที่นิกาย
สหพัทธวาทยังดำรงอยู่ นิกายสุตตวาท หรือ เสาตรานติกะ ก็เป็นนิกายที่อยู่
ร่วมสมัยเดียวกันในเวลาหนึ่ง ถึงขนาดมีการวิวาทะในมุมมองต่อหัวข้อธรรม
ที่แตกต่างกัน ดังนั้น จึงมิได้หมายความว่า 1) หลังจากนิกายสหพัทธวาท
ดับสูญไปแล้ว จึงมีนิกายสุตตวาท 2) เมื่อคัมภีร์ที่ปวงสะกำเนิดขึ้น นิกาย
สหพัทธวาทก็ดับสูญไป (ผู้แปล)

ต้นเหตุที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดคือ "วิธีการเขียนแผนภาพ" อย่างไม่ต้องสงสัย แผนภาพข้างต้นไม่ได้แสดงข้อมูลตามนัยของคัมภีร์ **ทีปวงสะ** ที่ต้องการจะสื่อถึง

คำถามคือ หากจะเขียนแผนภาพตามเนื้อหาที่คัมภีร์ **ทีปวงสะ** กล่าวไว้ ควรจะเขียนอย่างไร

เริ่มแรก เราควรพิจารณาให้เข้าใจในความหมายของคาถาที่ 51, 52 ว่าต้องการบ่งบอกอะไร คำตอบคือ ต้องการบ่งบอกให้ทราบว่า พระพุทธศาสนามีนิกายรวมทั้งหมด 18 นิกาย กล่าวคือ นิกายทั้งหมด รวมทั้งฝ่ายเถรวาทด้วย และ "เถรวาท" เป็นคณะสงฆ์สายเดิมแท้ของ พระพุทธศาสนา ส่วนนิกายอื่น ๆ อีก 17 นิกายไม่ใช่สายเดิมแท้ ซึ่งมีทั้ง แตกออกมาจากเถรวาทโดยตรง และโดยอ้อมจากนิกายที่แตกแขนงกึ่ง นิกายทั้งหลาย หากแสดงแผนภาพตามที่กล่าวมานี้ เถรวาทเป็นต้นไม้ใหญ่หนึ่งเดียว จากนั้นก็แตกกิ่งก้านสาขาออกไปอีก 17 นิกาย ในกรณีนี้ ไม่ได้หมายความว่าเถรวาทซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่ได้ดับสูญไปหลังจากมีการ แตกแขนงกึ่งก้านสาขานิกายต่าง ๆ ดังแผนภาพที่แสดงอยู่ในบทความ ของ Kimura and Hikata (1921) แต่นัยที่ต้องการสื่อของคัมภีร์ **ทีปวงสะ** คือ เถรวาทดำรงอยู่อย่างไม่มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึง ปัจจุบัน ซึ่งเป็นใจความสำคัญของโครงเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการแตก นิกาย

หากเดินตามแนวของโครงเรื่องที่เขียนไว้แล้วพิจารณาถึงบันทึกเกี่ยวกับการแตกนิกายทั้งหลาย โดยเริ่มจากการแตกนิกายครั้งแรกหรือเรียกอีกอย่างว่าการแตกนิกายครั้งดั้งเดิม กล่าวคือ วัตถุ 10 ประการที่นำเสนอโดยภิกษุชาววัชชี (Vajjiputtaka) ซึ่งทำให้เกิดเหตุการณ์ของการสังคายนาครั้งที่ 2 ผลลัพธ์คือ กลุ่มที่รักษาความถูกต้องของพุทธศาสนา (เถรวาท) และกลุ่มสงฆ์ที่เป็นอธรรม (มหาสังคิติกะ) ถูกขับไล่โดยพวกเถรวาท ได้ร่วมกันทำมหาสังคิตี ดังนั้นจึงเรียกฝ่ายหลังนี้ว่า "มหาสังคิติกะ"¹¹

ผู้กระทำมหาสังคิตีทั้งหลาย เป็นวาทะที่แตกแยกเริ่มแรก [ต่อมา] วาทะที่แตกแยก [อื่น] ก็เพิ่มมากขึ้น ด้วยการทำตามพวกเขาคือ "ผู้กระทำมหาสังคิตี" ซึ่งเป็นวาทะที่แตกแยกเริ่มแรก /39/ *pubbamgamā bhinnavādā Mahāsaṃgītikāraḥ,* *tesaṃ ca anukāreṇa bhinnavādā bahū agū. /39/*

จากข้างต้น ที่กล่าวว่า "เป็นวาทะที่แตกแยกเริ่มแรก" ในความหมายของคัมภีร์ที่ปวงสะคือ มหาสังคิติกะเป็นกิ่งก้านที่แตกจากลำต้นของเถรวาท ไม่ใช่พระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ เถรวาท และมหาสังคิติกะ แต่ควรกล่าวว่า มหาสังคิติกะแยกตัวออกไปจากเถรวาทที่เป็นต้นกำเนิด แม้ว่าอาจดูเหมือนไม่ใช่ประเด็นที่เป็นข้อผิดพลาดอย่างร้ายแรงก็ตาม แต่เมื่อเวลาเขียนแผนภาพทั้งหมด ความแตกต่างระหว่างทั้งสอง [คือ ① การแบ่งออกเป็นสองคือ เถรวาทและมหาสังคิติกะ

¹¹ Dīp: 36

② มหาสังคิติกะแยกตัวออกไปจากเถรวาทที่เป็นต้นกำเนิด] มีนัยที่แตกต่างอย่างกันอย่างใหญ่หลวง จะอธิบายเป็นลำดับต่อไป หลังจากนั้น มหาสังคิติกะ มีการแตกออกไปอีก ตามคาถาที่กล่าวดังนี้¹²

หลังจากนั้น ในเวลาต่อมา เกิดการแตกขึ้นในที่นั้น (มหาสังคิติกะ) ภิกษุทั้งหลายได้แตกออกไปอีกสองคือ โคกุลิกะ และเอ็กัพโยหาระ /40/

ในเวลาต่อมา เกิดการแตกออกไปอีก 2 ครั้ง ของฝ่ายโคกุลิกะ [กล่าวคือ] ภิกษุทั้งหลายได้แตกออกไปอีกสอง ได้แก่ พุสสุตตะกะ และปัญญัตติ /41/

กับทั้ง เจติยะเป็นฝ่ายที่แตกออกมาจากมหาสังคิตี ซึ่งเป็นต้น [สาย] อีกครั้ง วาหะทั้ง 5 นี้ ล้วนมีต้น [กำเนิดมา] จากมหาสังคิตีทั้งสิ้น /42/

tato aparakālamhi tasmim bhedo ajāyattha :

Gokulikā Ekabyohārā duvidhā bhijjittha bhikkhavo. /40/

Gokulikānaṃ dve bhedā aparakālamhi jāyatha :

Bahussutakā ca Paññatti duvidhā bhijjittha bhikkhavo. /41/

Cetiya ca punavādi Mahāsaṃgītibhedakā.

pañca vādā ime sabbe Mahāsaṃgītimūlakā /42/

จากข้างต้น หากพิจารณาคาถาที่ 40 ก็สามารถตีความได้อีกนัยหนึ่งว่า มหาสังคิตีแบ่งเป็น 2 นิกายคือ โคกุลิกะและเอกัปปโยหาระ แต่หากนำคาถาที่ 42 มาพิจารณาร่วมจะพบว่า ไม่ได้หมายความว่าเช่นนั้น กล่าวคือ มหาสังคิตีก็ยังไม่ได้ล่มสลายลง ต่อมาฝ่ายโคกุลิกะได้แตกออกไปจากมหาสังคิตีนี้ และฝ่ายเอกัปปโยหาระก็แตกออกไปด้วยเช่นกัน ดังนั้น คาถาที่ 42 จึงสามารถกล่าวได้ว่า "เจติยะได้แตกแยกออกมาจากมหาสังคิตี" หากพิจารณาคาถาที่ 40 โดยถือเอาว่า มหาสังคิตีแบ่งเป็น 2 นิกายคือ โคกุลิกะ และเอกัปปโยหาระ โดยที่มหาสังคิตีล่มสลายลงไป เมื่อเป็นเช่นนี้ นิกายเจติยะคงไม่สามารถแบ่งแยกออกมาจากมหาสังคิตีซึ่งล่มสลายลงไปแล้วได้¹³ ด้วยเหตุนี้ ควรถือเอา

¹³ Kimura and Hikata (1921) ไม่ได้คำนึงถึงประเด็นนี้อย่างถี่ถ้วน ดังที่แสดงให้เห็นในแผนภาพที่ 1 ที่เขียนแสดงการแตกแขนงกึ่งนิกายของมหาสังคิตี Bareau (1955: 16) สนใจประเด็นนี้เพิ่มขึ้นมาเล็กน้อย โดยใส่ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่าง มหาสังคิตีและเจติยะ แต่เนื่องจากยังไม่ได้ใส่รายละเอียดในกรณีที่ว่า ต้นสายก็ยังอยู่ไม่ได้สูญหายไปไหนในเวลาทำการแตกแขนงกึ่งนิกายออกไป ดังนั้นการเขียนลูกศรจึงไม่มีทิศทางที่ถูกต้อง

นัยว่า มหาสังคิติกะยังคงดำรงอยู่ แม้มีการแตกแขนงกึ่งนิกายออกไป
แล้วก็ตาม แผนภาพของมหาสังคิติกะที่แตกออกมาจากเถรวาท ก็เหมือน
กับการแตกแขนงกึ่งก้านสาขาของมหาสังคิติกะที่ออกมาจากฝ่าย
มหาสังคิติกะเอง

เมื่อมหาสังคิติกะถือกำเนิดขึ้น ก็ดำรงอยู่เรื่อยมาจนกระทั่ง โकु-
ลิกะ เอกัปปโยหาระ เจติยะ ได้แตกแขนงกึ่งก้านออกจากมหาสังคิติกะ
และในสายของโคกุลิกะ นิกายพหุสสุตตะ และ ปญญัตติ ก็แตกออกมา
จากโคกุลิกะ ในเรื่องนี้ ความคิดของผู้รจนาคัมภีร์ที่ปวงสะที่มีต่อฝ่าย
มหาสังคิติกะคือ มหาสังคิติกะมีนิกายทั้งหมดอยู่ 6 นิกาย ได้แก่ มหา-
สังคิติกะ โकुลิกะ เอกัปปโยหาระ เจติยะ พหุสสุตตะ และ ปญญัตติ
ส่วนในคาถาที่ 42 กล่าวว่า "วาทะทั้ง 5 นี้ ล้วนมีต้น [กำเนิดมา] จาก
มหาสังคิตีทั้งสิ้น" จากคำกล่าวข้างต้นนี้ มีความหมายว่า มหาสังคิติกะ
(ผู้กระทำมหาสังคิตี) กำเนิดขึ้นโดยการกระทำมหาสังคิตี หลังจากนั้น
วาทะทั้งห้าก็กำเนิดจากมหาสังคิติกะทั้งสิ้น

ในลำดับต่อไปเราจะพิจารณาดูการแตกนิกายย่อยในสายเถรวาท¹⁴

ในวาทะของเถรวาทที่บริสุทธิ์ก็เช่นกัน เกิดการแตกออกมา
โดยแตกออกมา 2 กลุ่ม คือ ภิกขุมนิงสาสะกะ และวัชชีปุตตะกะ /45/

14 Dīp: 37

visuddhatheravādamhi puna bhedo ajāyatha :

Mahimsāsakā Vajjiputtakā duvidhā bhijjittha bhikkhavo.

/45/

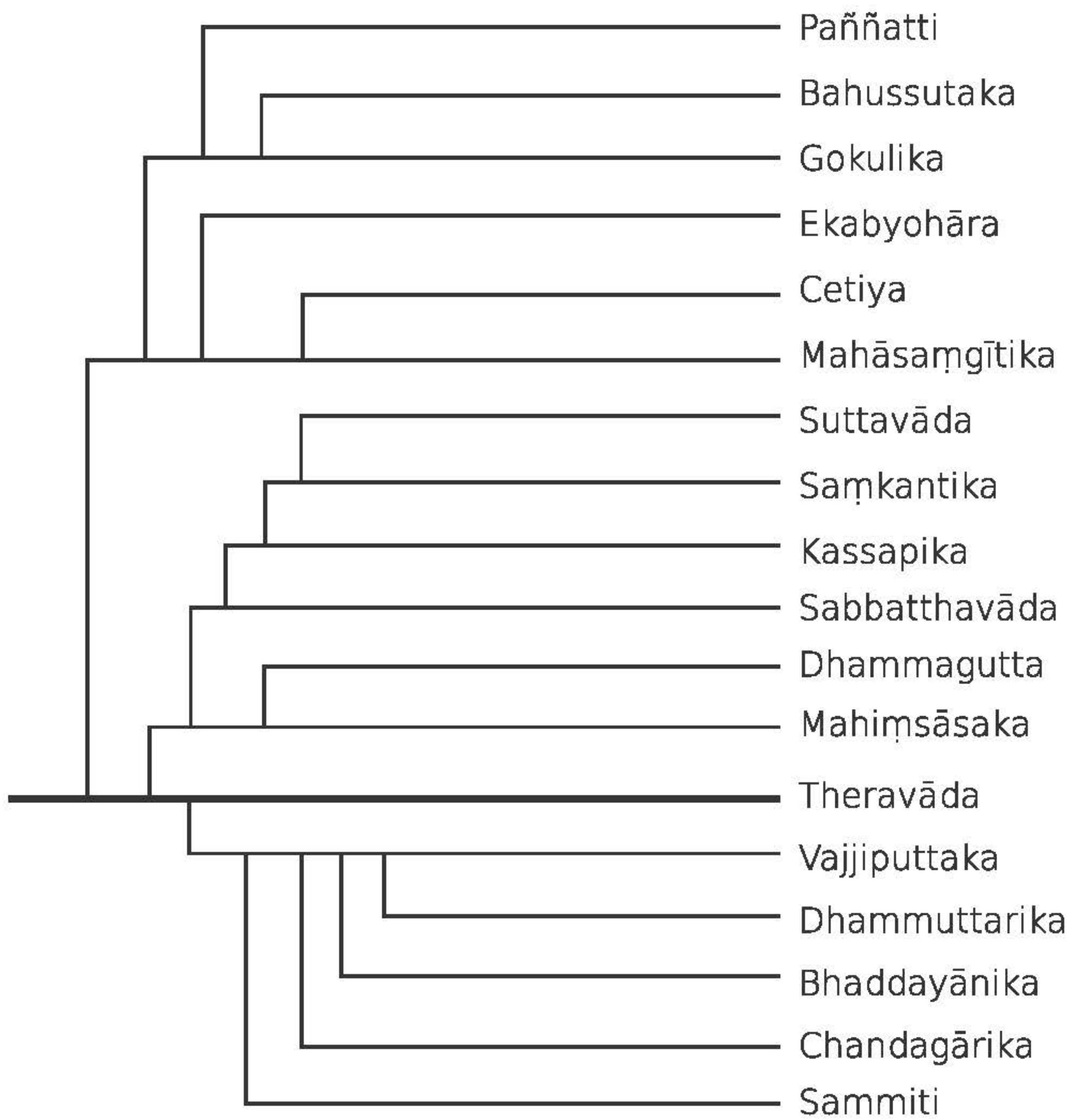
จากข้างต้น มีการแตกออกมาเป็น 2 กลุ่มจากเถรวาทคือ มหิงสาสะกะ และวัชชีปุตตะกะ เนื่องจากเถรวาทไม่ได้ล่มสลายไปไหน ดังนั้นความหมายที่เรียกว่า แตกออกเป็น 2 กลุ่ม ไม่สามารถตีความได้ว่า เถรวาทแตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม โดยแบ่งเป็นมหิงสาสะกะและวัชชีปุตตะกะ ซึ่งเมื่อแบ่งเสร็จแล้ว เถรวาทที่เป็นต้นสายก็ดับสูญไป แต่ความหมายที่ผู้เขียนคัมภีร์ต้องการบ่งบอกคือ มหิงสาสะกะแตกแขนงกิ่งออกมาจากลำต้นของเถรวาท ถัดจากนั้นก็เป็นคราวของวัชชีปุตตะกะ ที่แตกแขนงกิ่งออกมา โดยที่เถรวาทยังดำรงอยู่ นี่คือความหมายของประโยคที่กล่าวว่า "แตกออกเป็น 2 กลุ่ม (duvidhā bhijjittha)" ดังปรากฏในคาถาที่ 40

เช่นเดียวกับในฝ่ายมหาสังคิติกะ ความหมายของประโยคที่กล่าวว่า ภิกษุแตกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ โคกุลิกะและเอกัฟโยหาระ หมายความว่า โคกุลิกะแตกแขนงสาขาออกมาจากมหาสังคิติกะที่เป็นกิ่งก้าน หลังจากนั้น เอกัฟโยหาระก็แตกแขนงสาขาออกมาจากมหาสังคิติกะเช่นเดียวกัน (ในกรณีนี้ แนวโน้มที่สองนิกายนี้อาจแตกออกมาในเวลาพร้อมกันก็มีความเป็นไปได้)

เนื่องจากมีข้อจำกัดของจำนวนหน้าในบทความนี้ ทำให้การตรวจสอบคัมภีร์ที่ปวงสงะ ที่จำเป็นต้องทำ คงทำได้เพียงประเด็นหลักที่ได้แสดงไว้ ส่วนประเด็นที่เหลืออื่น ๆ นั้นคงต้องละไว้ และจะสรุปด้วยการแสดง

แผนภาพของการแตกนิกายทั้ง 18 นิกายดังแผนภาพที่ 2¹⁵ ซึ่งแตกต่างจากแผนภาพที่ 1 อย่างชัดเจน ดังนี้

¹⁵ ก่อนหน้า Kimura and Hikata (1921) Bureau(1955) มี Aung and Rhys Davis (1915: XXVIII) ได้ชี้แนะเรื่องแผนภาพการแตกนิกายที่ถูกต้องภายใต้ความเข้าใจที่เหมือนกับแผนภาพที่ 2 โดยสังเกตได้จากเชิงอรรถในคัมภีร์กถาวัตถุ เป็นแผนภาพที่แสดงโครงสร้างอย่างถูกต้องในการแตกแขนงของกิ่งก้านสาขาจากต้นสายดูจล้าต้นของต้นไม้มีความแตกต่างจากงานวิจัยของ Kimura and Hikata, Bureau แต่เป็นแผนภาพที่ใช้สายตาได้อย่างลำบากพอสมควร

แผนภาพที่ 2

(ข้อสังเกตในแผนภาพที่ 2 คือ ความสัมพันธ์ด้านเวลาในการแตกนิกายก่อน-หลังของแผนภาพนี้กำหนดเฉพาะในแต่ละกิ่งเท่านั้น ไม่สามารถแสดงถึงความสัมพันธ์ด้านเวลาข้ามกิ่งได้ เช่นในเวลาที่เกิดโคกฏิกะของฝ่ายมหาสังคติกะ และในเวลาที่เกิดสัพพัตถวาทของฝ่ายเถรวาท เราไม่สามารถบอกได้ว่า ฝ่ายใดแตกออกมาก่อน หรือแตกออกมาทีหลัง)

จากข้างต้น เป็นแผนภาพที่เขียนตามบันทึกของคัมภีรทีปวังสะ ในลำดับต่อไป เราจะมาพิจารณาเพิ่มเติมเล็กน้อยในการใช้แผนภาพที่ 2 สิ่งที่ต้องการจะบ่งบอกของผู้รจนาคัมภีรทีปวังสะตามแผนภาพที่แสดง คือ การยอมรับว่า เถรวาทเป็นตัวแทนพระพุทธศาสนาที่แท้จริงเพียงหนึ่งเดียว เถรวาทเท่านั้นที่รักษาคำสอนของพระบรมศาสดาได้อย่างบริสุทธิ์ นอกเหนือจากเถรวาทคือ นิกายอื่นอีก 17 นิกาย ทั้งหมดเป็นพุทธเทียมที่แตกออกไปจากเถรวาท หากพิจารณาแผนภาพที่ 2 จากด้านซ้ายมือมาด้านขวามือของเส้นแกนหลักคือ "เถรวาท" (ต้องดูเป็นแนวนอน) จะพบว่า มีการแตกออกไป 3 นิกายจากเถรวาท คือ 1) มหาสังคติกะ 2) มหิงสาสกะ 3) วัชชิปุตตกะ ต่อมาก็เกิดการแตกแขนงของกิ่งนิกายต่าง ๆ จาก 3 นิกายนี้รวมเป็น 17 นิกาย ซึ่งถือกำเนิดขึ้นมาในฐานะที่เป็นพุทธเทียม โดยแตกแขนงออกไปจากเถรวาท ดังนั้น หากคาดคะเนในวิธีการบันทึกอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุดคือ การกล่าวถึง 3 นิกาย ได้แก่ มหาสังคติกะ มหิงสาสกะ วัชชิปุตตกะได้แยกออกไปจากเถรวาทที่เป็นเส้นแกนหลักที่ละกลุ่ม หลังจากนั้นมีการแตกแยกภายในของแต่ละกลุ่มนั้น ๆ กล่าวคือ ดั้งเดิมคือเถรวาท หลังจากนั้น 3 นิกาย ได้แก่ มหาสังคติกะ มหิงสาสกะ วัชชิปุตตกะได้แตกเป็นสายออกไป ใน 3 นิกายนี้ ฝ่ายมหาสังคติกะได้เกิดการ

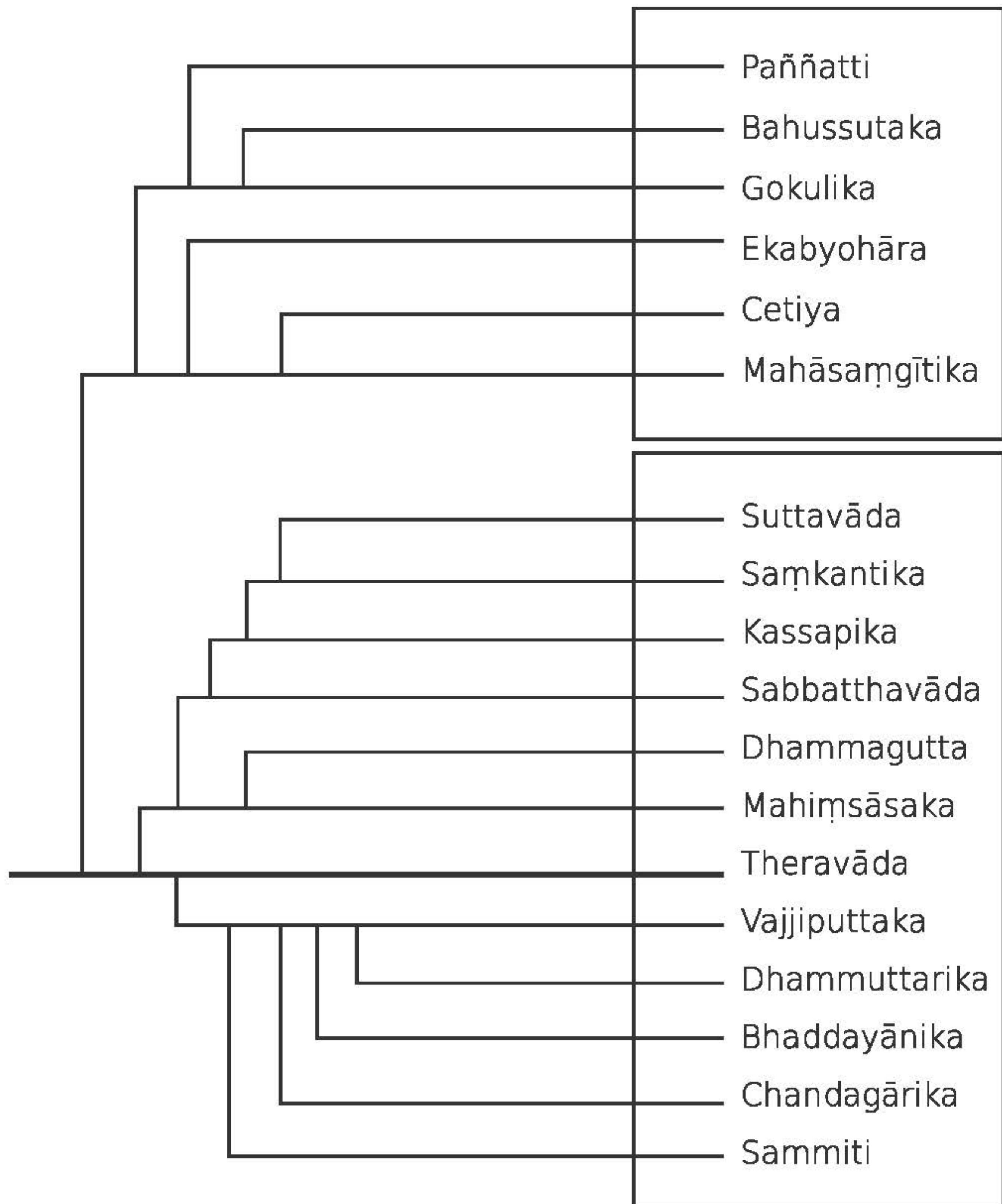
แตกแขนงกิ่งนิกายย่อย ๆ ขึ้น ฝ่ายมหิงสาสกะก็มีการแตกแขนงกิ่งนิกายย่อย ๆ ขึ้น และวัชชิปุตตกะก็เช่นเดียวกันได้เกิดการแตกแขนงกิ่งนิกายย่อย ๆ ขึ้น ดังนั้น ในกรณีข้างต้นนี้ มหาสังคิติกะ มหิงสาสกะ วัชชิปุตตกะ ทั้ง 3 นิกายควรยกให้อยู่ในระดับเสมอกัน ซึ่งหากพิจารณาจากท่าทีของ คัมภีร์ทีปวังสะจะพบว่า ยอมรับแค่เพียง "เถรวาท" เท่านั้นเป็นสายที่บริสุทธิ์ที่สุด ส่วนนิกายอื่น ๆ นอกเหนือจากเถรวาทเป็นเช่นเดียวกันหมด คือ เป็นเพียงพุทธเทียมที่แตกออกไป

แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาข้อมูลของคัมภีร์ทีปวังสะตามความเป็นจริง เข้าใจว่า ผู้รจนาคัมภีร์ทีปวังสะจัดให้ "มหาสังคิติกะ" แยกออกไปเป็นอีกกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มเถรวาท แม้เราจะกล่าวถึงการแตกนิกายตามแผนภาพที่ 2 ก็ตาม แต่คล้ายกับว่า มหาสังคิติกะและนิกายย่อยที่แตกแขนงออกไปจากมหาสังคิติกะรวมอยู่เป็นอีกกลุ่มก้อนหนึ่ง ซึ่งแตกต่างกับมหิงสาสกะ, วัชชิปุตตกะและแขนงกิ่งนิกายของทั้ง 2 นิกาย โดยรวมสองนิกายนี้เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นกลุ่มเดียวกับเถรวาท (คาถาที่ 39-44 เป็นบันทึกการแตกกิ่งนิกายของมหาสังคิติกะ คาถาที่ 45-50 เป็นบันทึกการแตกนิกายของ มหิงสาสกะ, วัชชิปุตตกะ ที่ยังคงมองว่า อยู่ในสายของเถรวาท) ซึ่งหากถูกใจคิดและนำมาพิจารณาก็มีความน่าประหลาดใจอยู่ไม่น้อย

สมมติว่า ผู้รจนาคัมภีร์ทีปวังสะเห็นว่า เถรวาทเท่านั้นเป็นสายที่บริสุทธิ์เพียงกลุ่มเดียว การจัดแบ่งแยกนิกายโดยใช้วิธีจับรวมนิกายย่อยเป็นกลุ่มก้อนแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ 1) กลุ่มนิกายต่าง ๆ ฝ่ายเถรวาท และ 2) กลุ่มนิกายต่าง ๆ ฝ่ายมหาสังคิติกะตามข้างต้นนี้ ก็ดูไม่เป็นธรรมชาติ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว ควรแบ่งเป็น 2 ฝ่ายเท่านั้นคือ เถรวาท

และนิภายที่นอกเหนือจากเถรวาท 17 นิภาย ตามคาถาที่ 51, 52 ที่แสดงให้เห็นว่าเป็น "จุดตันนิโครธ" แม้จะกล่าวเช่นนั้นก็ตาม ทั้ง ๆ ที่มีการแตกแขนงของสายมหาสังคิติกะ และการแตกแขนงของฝ่ายอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากสายมหาสังคิติกะ แต่ทางเถรวาทกลับปฏิเสธสายของมหาสังคิติกะ ทั้งสายว่าไม่ใช่พวกตน โดยยอมรับฝ่ายอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากสายมหาสังคิติกะว่าอยู่ในกลุ่มเดียวกับตน เมื่อเป็นเช่นนั้นเท่ากับเป็นการไม่คัดค้านว่า ในยุคสมัยแห่งการแตกนิภาย มีแค่ 2 สายหลักโดย สายแรกมีเถรวาทเป็นต้นสาย และอีกสายหนึ่งมีมหาสังคิติกะเป็นต้นสาย

หากกล่าวโดยสรุป ผู้รจนาคัมภีร์**ทีปวงศ์**มีความเห็นหลักคือ การยอมรับว่า เถรวาท เท่านั้นที่เป็นสายบริสุทธิ์อย่างแท้จริง พร้อมกับมีมุมมองที่ซับซ้อนอีกชั้นคือ มีการแบ่งเป็น 2 สาย คือ สายของมหาสังคิติกะ และสายของเถรวาท ดังนั้น การเขียนแผนภาพตามบันทึกใน**คัมภีร์ทีปวงศ์**ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย โดยพื้นฐานสามารถใช้แผนภาพที่ 2 ได้ในกรณีที่เป็นการแตกแขนงกึ่งนิภาย แต่หากมีการจับรวมกลุ่มย่อยให้เป็นกลุ่มก้อนใหญ่โดยแยกให้เป็น 2 สาย คือ สายของมหาสังคิติกะ และสายของเถรวาท ควรจะแก้ไขแผนภาพที่ 2 ให้เป็นแผนภาพที่ 3 ดังนี้

แผนภาพที่ 3

แต่ทว่า แผนภาพที่ 3 ใช้ได้อย่างมีเงื่อนไข เนื่องจากมีแนวโน้มของการแตกสายออกมาจากต้นกำเนิดที่แตกต่างกันของนิกายต่าง ๆ การมองเห็นความแตกต่าง 2 สายที่ปรากฏอยู่ในแผนภาพนี้ เป็นสิ่งที่เสี่ยงมากในการก่อให้เกิดความสับสน เพราะแผนภาพที่ 3 เป็นการรวมกลุ่มย่อยของสายต่าง ๆ ที่แตกออกมาจากต้นกำเนิดเดิมที่แตกต่างกันให้รวมเป็นกลุ่มใหญ่โดยแบ่งเป็น 2 สาย ดูคล้ายเป็นการจับรวมกลุ่มอย่างฝืนธรรมชาติ

การแสดงข้อมูลเป็นแผนภาพมีข้อดีคือ มีความสะดวกในแง่ของความเข้าใจอย่างรวดเร็วในข้อมูล แต่ก็มีข้อเสียคือ ความเสี่ยงในแง่ที่ว่าอาจตัดข้อมูลที่เข้าใจยากหรือสับสน ซึ่งไม่สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้แต่อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุดก็ควรนำข้อมูลในคัมภีร์มาพิจารณาประกอบไปด้วย โดยถือเป็นข้อควรทำที่ขาดเสียไม่ได้

3. บทสรุป

จากข้างต้น เป็นการนำเสนอการเขียนแผนภาพที่ถูกต้องตามความเข้าใจของผู้รณาคัมภีร์ทีปวังสะ ในโอกาสต่อไป จะนำคัมภีร์อื่นมาเทียบเคียง เพื่อให้เห็นถึงมุมมองที่แตกต่างของแต่ละคัมภีร์ เช่น คัมภีร์ **สมยเภทปรจนจักร** เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์การแตกนิกาย ซึ่งผู้รณาคัมภีร์เป็นพระในนิกายสรวาสติวาท มักเป็นคัมภีร์ที่จะถูกหยิบยกมาเทียบเคียงเสมอ ได้บันทึกว่า "พระพุทธศาสนาได้แตกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ มหาasanghika และเถรวาท" ซึ่งเรียกการแตกครั้งนี้ว่า เป็นการแตกนิกายครั้งดั้งเดิมแรกสุดที่ปรากฏขึ้นมาในพระพุทธศาสนา โดยคัมภีร์นี้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเริ่มแตกนิกายโดยแบ่งเป็น มหาasanghika และเถรวาท หลังจากนั้นจึงแตกแขนงกิ่งก้านสาขาออกไป ซึ่งมีมุมมองต่อประวัติศาสตร์การแตกนิกายในพระพุทธศาสนาแบบเป็นกลางมากกว่าคัมภีร์ **ทีปวังสะ** ที่ดูใส่ทัศนะของฝ่ายตนลงไปจนเห็นได้ชัด โดยคัมภีร์ **สมยเภทปรจนจักร** ไม่คิดว่า "มหาasanghika เป็นธรรมวาทิ ซึ่งแตกออกจากเถรวาทที่คิดว่าตนเองเท่านั้นบริสุทธิ์" แต่บันทึกไว้ว่า "พระพุทธศาสนาได้แตกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ มหาasanghika และเถรวาท"¹⁶ เป็นการแสดงให้เห็นถึง

¹⁶ คัมภีร์ **สมยเภทปรจนจักร** มี 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนจีน 3 ส่วน ทิเบต 1 ส่วน กล่าวเกี่ยวเรื่องนี้ไว้ว่า

1. 異部宗輪論：謂因四衆共議大天五事不同。分爲兩部。一大衆部。二 上座部。
2. 部執異論：思擇此五處。分成兩部。一大衆部。二上座弟子部。
3. 十八部論：始生二部。一謂摩訶僧祇。二謂他鞞羅

อักษรย่อและบรรณานุกรม

Dīp *The Dīpavaṃsa : An ancient Buddhist Historical Record*. 2001. edited by Hermann Oldenberg. 3rd ed. New Delhi: Asian Educational Services.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (ภิกษุณีธัมมฉันทา), แปล.

2553 **คัมภีร์ทีปวงศ์** นครปฐม: มูลนิธิพุทธสาวิกา.(แปลจากภาษาอังกฤษสำนวนของ เฮอ์มานน์ โอลเดนเบิร์ก ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 3, Oldenberg, Hermann. 2001. *The Dipavamsa: An Ancient Buddhist Historical Record*. 3rd ed. New Delhi: Asian Educational Services.)

บรรเจิด ชวลิตเรืองฤทธิ์.

2558 "เถรวาทกับหินยานต่างกันอย่างไร." **ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา** 1: 55-95. กรุงเทพฯ: สุขุมวิท-การพิมพ์ จำกัด.

เมธี พัทธกษิระธรรม.

2559ก "Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (1)." **ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา** 2(1): 67-103. กรุงเทพฯ: สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด.

2559ข "Samayabhedoparacanacakra: คำแปลพร้อมเชิงอรรถวิเคราะห์ (2)." **ธรรมธारा วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา** 2(2): 57-106. กรุงเทพฯ: สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด.

อภิชาต โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์.

2551 **พระพุทธศาสนามหายาน.** กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

AUNG, Shwe Zan and Caroline Anne Foley RHYS DAVIDS, trans.

1915 *Points of controversy, or subjects of discourse, being a translation of the Kathā-vatthu from the Abhidhamma-piṭaka.* London: PTS.

BAREAU, André.

1955 *Les sectes bouddhiques du petit vehicule.* Saigon: Ecole Francaise d'Extreme-Orient

HIRAKAWA, Akira (平川彰).

1974 *Indo-bukkyō-shi jō* インド仏教史上 (ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาอินเดีย เล่มแรก) Tokyo: Shunjūsha

KIMURA, Taiken, and Ryūshō, HIKATA (木村泰賢, 干潟龍祥).

1921 "Ketsujū-shi-bunpa-shi-kō 結集史分派史考." *Kokuyaku-daizōkyō Ronbu* 国訳大蔵經 - 論部13: 1-51. Tokyo: Kokumin-bunko.

LAMOTTE, Étienne.

- 1958 *Histoire du Bouddhisme Indien: Des Origines à l'Ère Śaka*. Louvain: Institut Orientaliste
- 1988 *History of Indian Buddhism*. translated by Sara Boin-Webb. France: Peeters Publishers.

SHIZUTANI, Masa'o (静谷正雄).

- 1978 *Shōjō-bukkyōshi-no-kenkyū: buha-bukkyō-no-sei-ritsu-to-hensen* 小乗仏教史の研究—部派仏教の成立と変遷—(งานวิจัยประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาหินยาน: กำเนิดและพัฒนาการพุทธศาสนายุคแตกนิกาย) Kyoto: Hyakka'enkan

TERAMOTO, Enga, and Tomotsugu Hiramatsu (寺本婉雅, 平松友嗣).

- 1935 *Zō-kan-wa-sanyaku-taikō: Ibushūrinron* 藏漢和三譯對校: 異部宗輪論 (คำแปลเปรียบเทียบสามภาษา ทิเบต จีน ญี่ปุ่น: คัมภีร์สมยเถาโทปรจนจักร). Tokyo: Kokushokankōkai.

TSUKAMOTO, Keishō (塚本啓祥).

- 1980 *Shoki-bukkyō-kyōdan-shi-no-kenkyū* 初期仏教教団史の研究 - 部派の形成に関する文化史的考察 (A History of the Early Buddhist order: A Historical Study on the Formation of the Indian Buddhist Schools). 2nd ed. Tokyo: Sankibōbusshorin.

WALLESER, Max.

- 1927 *Die Sekten des alten Buddhismus*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung

ภาคผนวก ก

เมธี พัทธกษิระธรรม

ประเด็นปัญหาการเลือกศัพท์และคำแปลระหว่าง "วาทะที่แตกแยก" และ "วาทะที่ไม่แตกแยก" ในคัมภีร์ทีปวังสะ

คำแปลปริจเฉทที่ 5 คาถาที่ 51 ในบาทที่สาม และบาทสุดท้ายของ คัมภีร์ทีปวังสะ มีผู้แปลเป็นภาษาอังกฤษคือ Oldenberg ส่วนคำแปลภาษาไทยมีสองท่านคือ 1) อภิชัยที่ได้อ้างมาจากการงานของเสถียร โพธิ์นันทะอีกทอด และ 2) จัตรสุมาลย์ ประเด็นในการแปลคาถานี้คือ คาถาบาทสุดท้ายของต้นฉบับมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ฉบับบาลีของ Oldenberg อ่านว่า 'bhinnavādena te saha

การใช้เครื่องหมาย ' เป็นการลดรูปอักษร a แต่เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้อ่าน ในบทความนี้ผู้เขียนจึงขอเขียนแบบเต็มรูปดังนี้

abhinnavādena te saha

แต่คำอ่านข้างต้นตรงกันข้ามกับฉบับบาลีของอภิชัยที่อ่านว่า ภินฺนวาเทน เต สห ปวิรรตเป็นอักษรโรมันได้ดังนี้

bhinnavādena te saha

ก่อนที่จะเข้าสู่ประเด็นปัญหานี้ เราลองมาพิจารณาสำนวนการแปลของผู้แปลทั้งสามท่านกันก่อน ซึ่งเป็นคำแปลของคาถาที่ 51 บาทสุดท้ายของ Oldenberg และฉัตรสุมาลย์ แต่เป็นคาถาที่ 22 ในบาทที่สาม และบาทสุดท้ายของอภิชัย ดังนี้

Oldenberg: together with orthodox sect they...

อภิชัย: รวมวาทะที่ได้แตกแยกกันนั้นทั้งหมดเป็น 18

ฉัตรสุมาลย์: รวมเป็น 18 นิกาย

จากข้างต้น คำแปลภาษาไทยของฉัตรสุมาลย์แปลมาจากภาษาอังกฤษสำนวนของ Oldenberg แต่จะเห็นได้ว่า คำแปลมีความคลาดเคลื่อนจากต้นฉบับเป็นอย่างมาก คล้ายกับแปลเอาความมากกว่า

ส่วนสำนวนของอภิชัย และ Oldenberg จะมีความแตกต่างกันอย่างทีกล่าวนำข้างต้น ดังนั้น เราลองมาพิจารณาประเด็นปัญหานี้กันว่า คำอ่านใดในต้นฉบับบาลีของทั้งสองเป็นคำอ่านที่เหมาะสมที่สุด และควรแปลออกมาอย่างไร เนื้อหาในต้นฉบับบาลีทั้งสอง มีดังนี้

Oldenberg: abhinnavādena te saha แปลว่า together with orthodox sect they...

อภิชัย: bhinnavādena te saha แปลว่า รวมกับวาทะที่ได้แตกแยกกัน

จากข้างต้น ประเด็นปัญหาคือ เราควรจะเลือกอะไรระหว่าง "เป็น วาทะที่แตกแยก" หรือ "ไม่แตกแยก" ซึ่งหากมองดูอย่างผิวเผินก็จะไม่ สะดุดใจ เนื่องจากเป็นไปได้ทั้งคู่ แต่หากตั้งใจดูในพจน์ของคำศัพท์ เรา อาจพบร่องรอยของคำตอบที่เหมาะสมได้ในบทนี้

ลำดับแรกต้องแยกก่อนว่า ฝ่ายใดคือวาทะที่แตกแยก และฝ่าย ใดคือวาทะที่ไม่แตกแยก เมื่อพิจารณาถึงบาทอื่น และคาถาอื่นประกอบ พบว่า วาทะที่แตกแยกออกไปคือ ฝ่ายที่ไม่ใช่เถรวาท เป็นนิกายต่าง ๆ ที่ แตกออกไป ส่วนวาทะที่ไม่แตกแยกคือ เถรวาท เท่านั้น

ลำดับต่อมาคือ หากพิจารณาถึงบาทที่ 1, 2 ในคาถานี้ พบว่า วาทะที่ไม่แตกแยกคือ เถรวาท มีเพียงวาทะเดียว ส่วนวาทะที่เหลือ 17 วาทะเป็นวาทะที่แตกแยก

ดังนั้น เมื่อได้พบร่องรอยนี้แล้ว เราลองมาพิจารณาคำว่า abhin- navādena และ bhinnavādena ทั้งสองศัพท์นี้ แม้คำจะต่างกัน แต่ พจน์เหมือนกันคือ เป็นคำเอกพจน์ ตติยวิภัติ คำถามคือ วาทะที่เป็น เอกพจน์ควรจะเป็นฝ่ายใด เมื่อเป็นเช่นนี้ คำตอบควรจะเป็น "ฝ่ายเถรวาท" เนื่องจากเป็นฝ่ายที่ไม่ได้แตกแยกออกมา ดังนั้น ต้นฉบับบาลี ควรจะอ่าน เหมือนกับต้นฉบับบาลีของ Oldenberg คือ abhinnavādena

เมื่อได้คำตอบข้างต้นแล้ว เราอาจจะสาวไปถึงต้นเหตุใน ประเด็นนี้ได้คือ คำอ่านของอภิชัยที่แตกต่างออกไป เกิดขึ้นจากปัญหา ของการอ่านสนธิในต้นฉบับโบราณของผู้ปริวรรตที่ไปอ้างอิงมา ซึ่งอภิชัย ก็อ้าง เสถียร โพธิ์นันทะ มาอีกทอดหนึ่ง และก็ไม่ทราบว่าอาจารย์เสถียร

อ้างมาจากที่ใด ผู้แปลสันนิษฐานว่า ในใบลานไม่มีเครื่องหมายบ่งบอกไว้ เพราะเขียนเป็นตัวอักษรติดกันไปเรื่อย กล่าวคือ

อภิชัย: สพฺเพวฏฐารส โหนติ ภินฺนวาทน เต สห

ปรีวรรตเป็นโรมันได้ดังนี้

sabbevaṭṭhārasa honti bhinnavādena te saha

ดังนั้น หากเราไม่ลบรูปสนธิจะอ่านได้ดังนี้

...โหนติ อภินฺนวาทน เต สห

เมื่อปรีวรรตเป็นโรมันจะเขียนได้ดังนี้

honti abhinnavādena te saha

ดังนั้นในฉบับบาลีของ Oldenberg ได้มีเครื่องหมาย ' เพื่อให้รู้ว่าการสนธิโดยลบตัวอักษร a คือตัว อ ทิ้งไป และปรีวรรตเป็นอักษรโรมันดังข้างต้นที่กล่าวมา

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น จึงสรุปได้ว่า คาถาที่ 51 ในบาทสุดท้าย ควรจะอ่านว่า abhinnavādena อภินฺนวาทน ที่แปลว่า วาทะที่ไม่แตกแยก เป็นเอกพจน์ ตติยวิภัติ ซึ่งหมายถึง "เถรวาท" ฝ่ายเดียวที่เป็นวาทะที่ไม่แตกแยก

ดูรายละเอียดที่ Oldenberg (2001: 37, v. 51, 52), อภิขัย
โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์ (2551: 23), ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2553: 29), บรรเจิด
ชาวลิตเรืองฤทธิ์ (2558: 75-76)